

LBRIS

We know
books

Rodica Frențiu

Unsprezece *vederi* de aproape
asupra imaginarului japonez

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2024

Cuprins

Prefață	7
Argument	17
ÎN LIMITELE INTERPRETĂRII DE APROAPE ȘI DE LA DISTANȚĂ..... 23	
Glosar livresc-meditativ și adnotări romantic-poetice: Sei Shōnagon, <i>Însemnări de căpătâi</i> (<i>Makura no sōshi</i> 枕草子)	25
Conștiința intelectuală și cultivarea sinelui (<i>shūyō</i>) ca imperative ale modernizării Japoniei: Mori Ōgai, <i>Tânărul</i> (<i>Seinen</i> 青年)	47
Osamu Dazai, <i>Dezumanizat</i> (<i>Ningen shikkaku</i> 人間失格). Un „proscris social” la procesul condiției umane	85
Kenzaburō Ōe, <i>O experiență personală</i> (<i>Kojintekina taiken</i> 個人的な体験). Istoria personală conectată la istoria universală ca meditație asupra crizei umanismului	107

Kenzaburō Ōe, <i>Strigățul înăbușit</i> (<i>Man'en gannen no futtobōru</i> 万延元年のフットボール): Jocul violenței sacre între mit, logos și istorie în matricea culturală japoneză	127
Haruki Murakami: ritmuri din muzica <i>timpului-fluviu</i>	165
Zoopoetica la intersecția dintre postmodernism și postuman. Studiu de caz: pisica și literatura japoneză contemporană	185
RE-DESCOPERIREA CELUILALT	235
Yukio Mishima, <i>Starul</i>	237
Traducerea literară – dialog hermeneutic și poetic sub orizontul <i>semiosferei</i> culturale	243
Pe-trecerea anotimpurilor în arta culinară japoneză <i>washoku</i>	261
Confesiuni despre ... <i>cucerirea</i> limbii <i>celuilalt</i>	279
POST-SCRIPTUM.....	307
<i>Visul japonez</i> : descoperirea și re-descoperirea <i>celuilalt</i>	309

ÎN LIMITELE
INTERPRETĂRII
DE APROAPE
ȘI DE LA DISTANȚĂ

Glosar livresc-meditativ
și adnotări romantic-poetice:
Sei Shōnagon, *Însemnări de căpătâi*
(*Makura no sōshi* 枕草子)

Câteodată, totul mă scoate din sărite. Mi-e urât și nu mai vreau deloc să trăiesc. Nu știu atunci încotro s-o iau și unde să m-ascund, ca să mor mai curând. Și totuși, e de-ajuns să capăt în ceasul acela o foaie de hârtie obișnuită, albă, curată, și-o pensulă bună ori poate o filă de Michinokuni¹, că mă simt în stare să mai zăbovesc o vreme pe lumea asta, așa cum e ea.

Sei Shōnagon, *Însemnări de căpătâi*

Intrate deja în patrimoniul literar universal, *Însemnări de căpătâi* (*Makura no sōshi* 枕草子, 1002?) de Sei Shōnagon 清少納言 (966?-1024?) și *Povestea lui Genji* (*Genji monogatari* 源氏物語, 1008?) de Murasaki Shikibu 紫式部 (978?-1016?) sunt capodoperele clasice ale „perioadei de aur” a literaturii japoneze din epoca Heian (794-1185).

Sei Shōnagon combină în *Însemnări de căpătâi* mai multe registre stilistice literare (însemnări jurnalier-memorialistice, poezie, relatări anecdotice, liste tip catalog), într-un gen nou,

¹ Coală de hârtie de foarte bună calitate.

numit mai târziu *zuihitsu* 随筆² (sau „însemnări în goana pensulei”), un gen ce imită jurnalul intim, dar cu notații aleatorii, provocate de inspirația momentului, în lipsa unei cronologii prestabilite (v. Ilis 2020, 99). Spre deosebire însă de jurnalul propriu-zis (*nikki* 日記), *zuihitsu* conține impresii declanșate de fantezia personală a autoarei la ceasuri târzii în noapte – ceea ce ar putea explica alăturarea cuvintelor „caiet(e) legat(e)” (*sōshi* 草子) și „pernă” (*makura* 枕) în epilogul cărții – ca un miscelaneu de meditații contemplative provocate de experiențele de peste zi sau de necenzurate asociații de idei, lăsate la voia întâmplării.

Considerată opera literară cu cele mai multe variante din literatura clasică japoneză (v. Ivanova 2016, 108), *Însemnări de căpătâi* pot fi interpretate atât ca oglinda unui *psyche* individual (v. Fukumori 1997, 2), dar și ca o voce – când sinceră, când exagerată, când romantică, când ironică sau sarcastică – a aristocrației nobiliare de la curtea imperială din Heiankyō („capitala liniștii și a păcii”)³, ce o dezvăluie pe Sei Shōnagon ca *autorul* narațiunii, în calitate de *participant* direct la evenimentele relatate. Cu o tehnică narativă unică, *Însemnările* conțin aproximativ 300 de paragrafe de diverse lungimi, cu sau fără titlu, într-o structurare tripartită: o parte narativă este axată pe evenimentele de la curtea imperială ca experiențe personale ale autoarei, o alta cuprinde gândurile și opiniile acesteia pe diverse teme și subiecte, pentru ca a treia parte să o formeze celebrele 164 de liste, ce inventariază de la munți și flori la sărbători, de la lucruri „drăgălașe” sau „neliniștitoare” la culegeri

² Genul *zuihitsu* va intra ca gen în conștiința literară odată cu *Hōjōki* (*Însemnări din coliba mea*) de Kamo no Chōmei (1154-1216) sau *Tsurezuregusa* (*Însemnări din clipe de răgaz*) de Yoshida Kenkō (1283-1350).

³ Actualul oraș Kyoto.

În limitele interpretării de aproape și de la distanță de versuri și povești sau boli. Stilul ritmat al prozei transformă, astfel, *Însemnările* într-un text *dinamic* (*dōtaiteki* 動態的) (cf. Ivanova 2016, 109), în care curtea imperială, omul și natura sunt, pentru scriitoare, un spectacol ce se cere dezvăluit în și prin cuvinte, Sei Shōnagon revelând miracolul cuvântului în reprezentarea universului, prin activarea și dezvoltarea multiplelor sale valențe: cuvântul ca element decorativ, dar și creator de lumi imaginare.

Sei Shōnagon⁴ intră la curtea imperială ca doamnă de companie a împărătesei Fujiwara no Teishi (Sadako) 藤原定子⁵ (975-1000) în jurul anului 993. (În 990, Teishi devenise consoarta verișorului-împărat Ichijō⁶ (980-1011), al 66-lea suveran al Japoniei, atunci în vârstă de 10 ani.) Dar, în 995, tatăl împărătesei Teishi, Fujiwara no Michitaka (953-995) – regent (*kampaku*) între 990-993 și cancelar (*daijō daijin*) în următorii doi ani – moare într-un context pandemic și cârma politică a împărăției este imediat preluată de facțiunea rivală, condusă de fratele lui Michitaka, ambițiosul Fujiwara no Michinaga (966-1027). Dacă, până la dispariția figurii paterne, împărăteasa Teishi se bucurase de toate favorurile împăratului, odată cu numirea fiicei lui Michinaga ca a doua împărăteasă, Teishi își pierde influența și privilegiile sociale, dizgrația politică aducând

⁴ Numele Sei Shōnagon pare să fie un pseudonim al doamnei Kiyohara Akiko sau Takushi, pe care aceasta și l-a luat în perioada petrecută la curtea imperială; „Shōnagon” înseamnă „sfetnic mic”, iar „Sei” este citirea chinezească a ideogramei care formează prima parte a numelui tatălui (Kiyō). A fost doamnă de onoare a împărătesei Teishi între 993-1000.

⁵ Logogramele 定子 – care transcriu prenumele împărătesei – pot fi citite atât Teishi, cât și Sadako.

⁶ Sub domnia împăratului Ichijō, Murasaki Shikibu scrie celebrul roman *Genji monogatari* (*Povestea lui Genji*, 1008?).

după sine tragice consecințe pentru destinul propriu și cel al anturajului său. Îndepărtată și lăsată fără niciun ajutor, împărăteasa Teishi va muri, de altfel, la 24 de ani, în a douăsprezecea lună a anului 1000, la nașterea copilului, iar întregul ei salon de doamne de onoare și slujitoare va cunoaște momente extrem de dificile (v. Fukumori 1997, 5-6). Sei Shōnagon – în jurul vârstei de 35 de ani la moartea împărătesei (v. Kimbrough 2002, 133) – devine martora declinului stăpânei sale și a înlocuirii acesteia cu Shōshi și noul ei anturaj, din care făceau parte și doamne cu o mare reputație literară precum prozatoarea Murasaki Shikibu sau poeta Izumi Shikibu 和泉式部 (976-1030 ?).

Deși Sei Shōnagon începe să-și relateze *însemnările* odată cu ascensiunea lui Fujiwara no Michinaga, unchiului împărătesei Teishi, strecurând pe alocuri trimiteri indirecte la starea politică actuală de la curte (v. Morris 1980, 34), autoarea o prezintă pe Teishi în toată splendoarea și gloria ei sofisticată de împărăteasă în mijlocul curții sale (v. Angles 2001, 34-35), chiar dacă uneori în tușe ușor exagerate. Similar unei cronici a vieții zilnice la palatul imperial, Sei Shōnagon descrie formalitățile de la curte (*hare no ba*) cu tot ceea ce ține de festivități și festivisme (cf. Fukumori 1997, 6), lăsând loc – uneori direct, alteori voalat – propriei erudiții în literatura clasică chineză și japoneză, prin replici de o inteligență spumoasă, consemnate în *Însemnări* cu sau fără falsă modestie. Astfel, în pasajele de tip *nikki* (sau *însemnări personale*) sunt descrise evenimentele cuprinse între anii 967 și 1000 (v. Kimbrough 2002, 134), ultimul episod databil din text fiind legat de luna a cincea (mai) a anului 1000, moment situat cronologic cu cel puțin șase luni înainte de retragerea împărătesei Teishi din rangul de consoartă favorită. Dar reprezentarea literară prevalează în fața adevărului istoric,

incongruitatea (v. Fukumori 1997, 1) dintre consemnarea jurnalieră și momentul istoric al zilei dând câștig de cauză *însemnărilor* de natură literară ce înregistrează viața de la curtea imperială a vremii și comportamentul unei aristocrații leneșe, grupate în jurul unui împărat copil, care încredințează problemele de stat consiliului administrativ condus de casa nobiliară Fujiwara, pentru a se îndeletnici cu poezia și artele. Condițiile sunt astfel pe deplin favorabile formării unui univers închis în propria sa lume, cu o aristocrație refugiată într-un palat izolat social nu numai prin garduri împăratești, dar și prin atitudine; atenția lui Sei Shōnagon este atrasă, drept urmare, doar de lumea bună (*yoki hito*) căreia îi aparține și ea însăși, astfel încât, fiindcă ceilalți oameni sunt sau nedemni de atenție (*tadabito*) sau ciudați (*ayashi*), observațiile subtile ale unui narator-privitor atent și ale unui spirit scânteietor o transformă și într-un bun portretist. Printr-o atitudine de ignorare deliberată a prezentului istoric prin nerespectarea cronicității evenimentelor relatate, folosirea timpului prezent în *Însemnări* devine expresia evidentă a unei *imediaticități* (cf. Fukumori 1997, 13) explicitate printr-un comentariu spontan al experienței trăite. Trecutul temporal va fi, de altfel, invocat și conturat în text de autoare doar prin referințe la poemele sau legendele din vechime – pentru o atmosferă regală –, prin aluzii la poemele menționate deja în carte sau prin trimitere directă la trecutul istoric, pentru a asigura continuitatea unui prezent glorios cu o tradiție magnifică (v. Fukumori 1997, 14-15).

Relevat printr-o tehnică narativă intrigantă, conținutul cărții poate fi divizat în trei tipuri de *dan* 段 sau pasaj (paragraf), fiecare din ele fiind caracterizat printr-un stil concis, laconic, suplu, aluziv, perfect adaptat subiectului interpretat (v. Morris

1980, 5). Astfel, un tip de *dan* amintește de notele de jurnal sau de memorii, ce reînvie anii pătrecuți de autoare la curtea imperială, în serviciul împărătesei. Un alt tip de *dan* este marcat de secvențele în registru escistic, unde se regăsesc observațiile și descrierea autoarei referitoare nu numai la comportamentul social și individual al alaiului de curteni sau al anturajului imediat, dar și la petrecerea naturii și a omului prin lume. Iar ultimul tip de *dan*, ce cuprinde o treime din carte, este reprezentat de liste asemănătoare unor cataloage de inventar, transformate de Sei Shōnagon aproape într-un *gen sublitar* (v. Morris 1980, 7) – ce constituie probabil cea mai ...particulară trăsătură a cărții. Tehnica specială folosită pentru construcția narativă servește la crearea unei atmosfere proprii, întrucât unele liste sunt poetice într-un sens strict formal (v. Morris 1980, 7-8), părând derivate din schemele de organizare a materialului lingvistic (compedii enciclopedice și lexicoane) din antologiile chinezești de poezie ce fuseseră adaptate la gustul poetic autohton în antologiile japoneze poetice anterioare *Însemnărilor*, pentru ca altele să fie poetice prin sensul evaluativ-afectiv.

Surse de emoții (estetice sau nu), izolate de restul cărții, listele, care cuprind multe secțiuni din carte, ar putea fi catalogate (v. Morris 1980, 8-10) în liste de tip *mono-dan* și liste de tip *wa-dan*. Prezentate sub forma unui pasaj ce se susține, în general, singur, listele de tip *mono-dan* (*mono* însemnând ‚lucru, obiect, ființă’) sunt cele „care mișcă sufletul” (*aware naru mono*), precum *Lucruri nesuferite*, *Lucruri la care îți bate inima mai tare*, *Lucruri dragi de altădată*, *Lucruri care nu fac decât să treacă* etc. Listele *wa-dan*, ca *Munți*, *Târguri*, *Flori*, *Sărbători*, *Culegeri de versuri*, *Subiecte pentru poezii* etc., pe de altă parte, valorifică funcția de marcator topic al postpoziției *wa*, pentru a conferi

informații ușor accesibile sub forma unor pseudo-ghiduri de orientare în cunoașterea socială, adresate elitei nobiliare – configurând ceea ce s-ar putea numi „cultura” curții imperiale (cf. Ivanova 2016, 110), într-o ireproșabilă ilustrare a coordonatei de nobilitate (*yasashisa*) sau ținută și rafinament. Dar ceea ce pare, la prima vedere, o simplă enumerare de munți ca, spre exemplu, *Dan 13: Yama wa* 「山は」, în traducerea românească *Munți*⁷, se dovedește a fi, la o analiză mai atentă, o listă... poetică. În fapt, *wa-dan*-ul menționat nu este o simplă listă de toponime, ci un inventar al numelor de locuri celebre din antologiile de poezie *Manyōshū* (*Culegerea celor zece mii de frunzel foi*, sec. VIII) sau *Kokinshū* (*Culegerea de poeme waka vechi și noi*, sec. X), cunoscute sub denumirea de *utamakura* 歌枕 (*poeme pernă*).

Ca ușa deschisă permanent către trecut, *utamakura* sunt cuvinte poetice ce reînvie tradiția *waka* (poemul din 31 de silabe), folosite pentru a adânci misterul și profunzimea versurilor care le folosesc. Ignorând uneori felul în care cuvântul este ortografiat în mod obișnuit, *utamakura* sunt folosite într-un poem datorită disponibilităților oferite nu numai de jocul omonimiei, omofoniei sau al sintacticii, ci și al posibilelor asocieri istorice, devenind un tezaur de dicțiune poetică (v. Morris 1980, 13-20). Iar înșiruirea toponimelor de munți din *Însemnări* – ce creează aparent impresia unei banale liste – este întreruptă de autoare prin întrebări retorice legate, spre exemplu, de semnificația numelui tocmai menționat, cum este și cazul lui *Kasatoriyama* 笠取山⁸ (ce-ar însemna literal *Muntele ce-și ia*

⁷ Traducerea literală ar fi: „în ceea ce privește munții, cât despre munți?”.

⁸ În alte ediții, numele muntelui apare ca *Katasariyama* (*Muntele cel sfielnic*). (V. *Makura no sōshi*. Ikeda Kikan (ed.), Tokyo: Iwanami shoten, 1981, 34.)